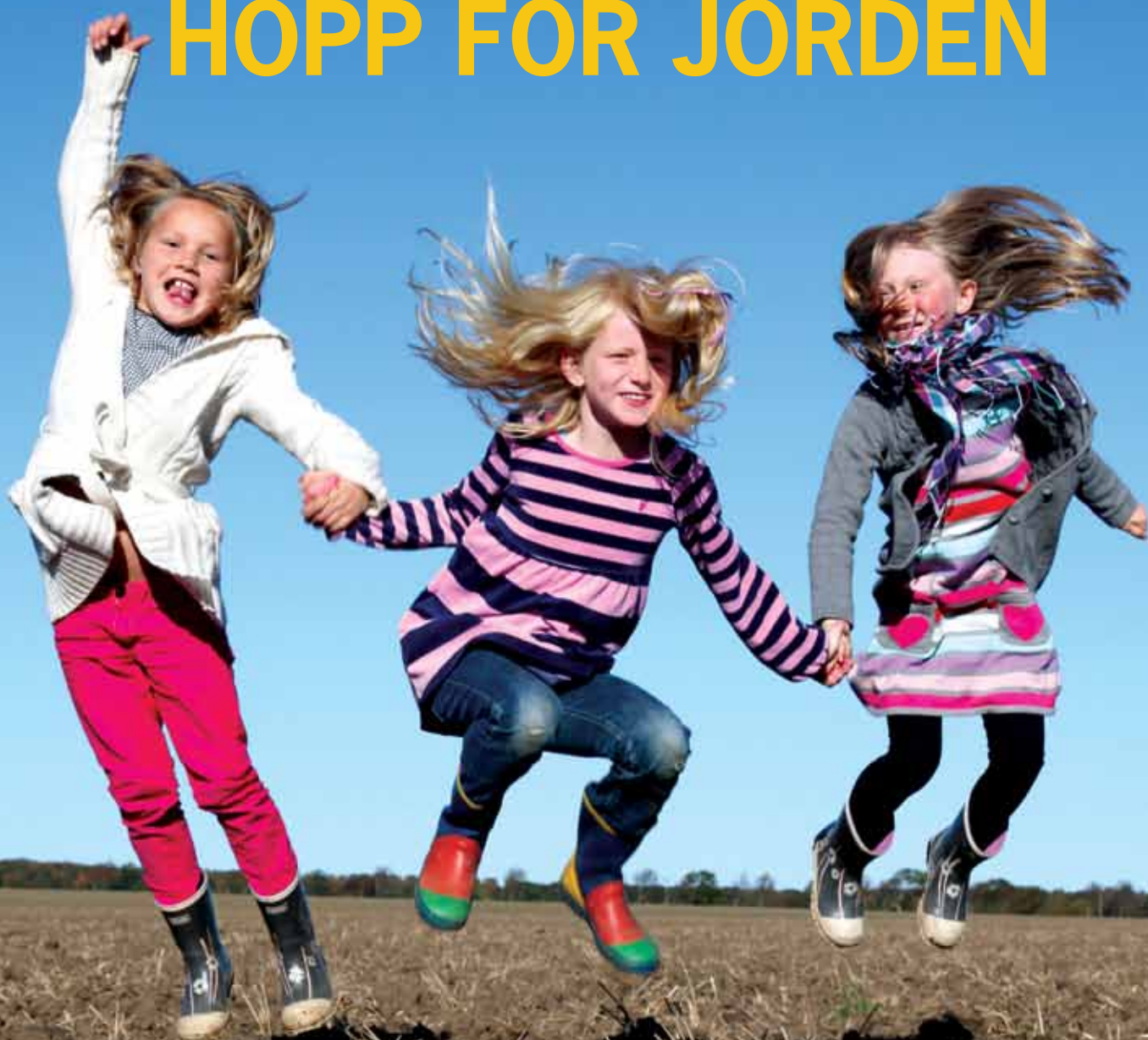

HOPP FÖR JORDEN

Åkermarken är hotad. Mest akut är hoten från
asfalt och betong. Men utvecklingen går att vända.
Ett rejält skutt uppåt för att skydda åkern vore att
klassa den som riksintresse med lagligt skydd.
Då finns det hopp för jorden!

DEN GODA JORDEN

En motorvägsavfart är 500 000 brödlimpor

Broschyren i din hand är en stridsskrift för åkermark. Du kanske inte tycker att några leriga åkerlappar är mycket att ta strid för och bråka om. Men vi anser att åkermarken är den grund som civilisationen vilar på. Mellan åkern och ett välfyllt kylskåp är kopplingen kristallklar. Utan åker – ingen mat. Av det skälet är åkermark värd att vara rädd om.

Men alla är inte rädda om jorden idag. God jord försvinner nämligen i rasande takt runt om i världen. Hoten är många. Erosion, ökenspridning, packning och minskande mullhalter är några faror. Men ett av de mer synliga hoten kommer från människan. Vi gömmer åkrar under bostäder, industrier, vägar och köpcentra. Jord som bättre behövs för att producera mat och energi. För framtiden är det inte en smart lösning.

Fler människor per hektar

Framtiden innebär nämligen att fler människor ska klara sig på färre hektar. År 1960 fanns 0,46 hektar odlad åker per person. Det är en yta som ungefär motsvarar 2/3 fotbollsplan per människa på jorden. År 2010, femtio år senare, fanns mindre än 50 procent kvar – 0,22 hektar – till varje människa att leva av. Stämmer prognoserna blir vi 9 miljarder människor som ska samsas på klotet år 2050. Då blir det bara 0,16 hektar kvar per person. Den ekvationen går inte ihop.

Ingen nyproduktion av jord

Ekvationen hade gått ihop om vi hade kunnat tillverka fler hektar åkermark. Men det kan vi inte. Nyttillverkningen i Sverige tog 1000-tals år i anspråk och började med att inlandsisen försvann för 10–15 000 år sedan. Av det skälet bör åkermark betraktas som en ändlig resurs som kommer att bli en bristvara. Därför anser vi att åkermark ska behandlas med respekt och vördnad.

Möte med insikt

Till den insikten kom Den Goda Jordens grundare och första ordförande Anders Stenström för över ett decennium sedan. I en tidningsintervju beskrev han sitt första möte med den då nybyggda Öresundsbron: “Jag kom körande med bilen och hamnade i en jättelik avfart som tog 30 hektar i anspråk. Då tänkte jag att det här är inte riktigt klokt. Det är rent slöseri med god åkermark. Så här kan det inte fortgå.”

Mer än 10 procent är borta

Öresundsbrons på- och avfarter slukade åtskilliga hektar av Europas bästa åkerjordar. Bara denna motorvägsavfart på 30 hektar hade kunnat producera över 500 000 brödlimpor varje år. I dag är redan 10–15 procent av Skånes bästa åkerjordar borta under asfalt och betong. Vår ståndpunkt är att god åkermark kommer att behövas i framtiden och därför inte ska bebyggas. För att uppnå detta krävs ett förstärkt lagligt skydd.

Hans Andersson

ordförande Den Goda Jorden ideell förening

Innehåll

Åkermark – tillverkningen har upphört 4

Inlandsisen malde ner berg till jord och odlaren förädlade jorden till åker. Åkermark är resultatet av 1000-tals år av hårt arbete av både natur och människa. Nu finns ingen nyproduktion av åkermark och därför bör den behandlas med ödmjukhet och respekt – och som en ändlig resurs.

Slagsmål om jorden 6

Allt fler människor på klotet ska livnära sig på allt färre hektar god åkermark. Den ekvationen går inte ihop om vi fortsätter leva som vi gör nu. Det inser rika länder som Kina som arrenderar eller köper jord runt om i världen för att säkra upp tillgången på mat på hemmaplan. Men i Sverige bygger vi hus, vägar, köpcentra och industrier på den bästa åkerjorden utan en tanke på framtiden.

God jord försvinner och ersätts av dålig 8

Jordens åkerareal är ganska konstant, ca 1 500 miljoner hektar. Problemet är att den bästa åkerjorden förstörs och ersätts av mark från stepplandskap och regnskog.

Världen är oljedopad 10

Oljan är ett dopingpreparat som får hela jordklotet att rusa. Konsekvensen är ett förändrat klimat med extrem torka och påfrestningar på matförsörjningen som följd. Att oljan börjar sina gör också att åkermark som resurs måste värnas för produktion inte bara av mat utan också bioenergi. Att värna åkermarken är en klok försiktighetsstrategi.

Import – en riskabel lösning 12

I Sverige är nästan hälften av matkorgen importerad. Men import är en osäker lösning med kraftiga prissvängningar på råvaror. Ingen kan med säkerhet sia om världens framtida livsmedelsförsörjning och i det perspektivet kan egen åkermark vara bra att ha.

Åkermark är rättslös 14

Åkermark har ett uselt lagligt skydd. Ansvaret vilar på kommunerna som bjuder över varandra för att locka till sig etableringar. Bypolitiken drabbar åkermarken som göms under asfalt och betong. Regional samordning måste till och åkermarkens status måste lyftas till ett riksintresse.

Åkermark – tillverkningen har upphört

Inlandsisen malde ner berg till jord och odlaren förädlade jorden till åker. Åkermark är resultatet av 1000-tals år av hårt arbete av både natur och människa. Nu finns ingen nyproduktion av åkermark och därför bör den behandlas med ödmjukhet och respekt – och som en ändlig resurs.

Att tillverka god åkermark har många likheter med att laga god mat. Det krävs bra ingredienser till att börja med. Sedan behövs kunskap och känsla för att förädla råvarorna till ett lyckat slutresultat.

Tog 10 000 år att producera

En måltid kan lagas på minuter och timmar. För att producera de goda svenska åkerjordar som vi brukar idag krävdes 1000-tals år. Grunden till jordarna är den blöta sörja som lämnades kvar när den senaste inlandsisen drog sig tillbaka norrut för 10–15 000 år sedan. Då hade den flera kilometer tjocka inlandsisen genom sin enorma tyngd och rörelse malt och presat sönder stenblock till fin jord.

Åkermark bildas alltså genom enormt långsiktiga och omvälvande geologiska processer i naturen. Och av det skälet måste därför åkermark betraktas som en ändlig resurs. Det tillverkas helt enkelt inte mer åker. Därför måste åkermarken behandlas med respekt och vördnad.

Mull kryddar jorden

Den naturliga bördigheten och produktiviteten hos åkermark är avhängig det geologiska ursprunget – mineralsammansättningen. Genom bördighetsfrämjande odlingsåtgärder förbättras sedan avkastningen hos råmarken. Fortsätter man

på liknelsen med mat, så är en av de viktigaste kryddorna i god åkermark det organiska materialet som gör anrättningen välsmakande. Det organiska materialet kallas i dagligt tal för mull. Det kommer i jorden framför allt från rester av växter som bryts ner i jorden av dagmaskar och mikroorganismer. Mullen gör jorden mer lättbrukad, vattenhållande, luftad och lucker. Processen att bygga upp mullhalten tar 100-tals år. God jord tar tid att producera.

Vatten och vind eroderar marken

De svärtade områdena är utsatta för eller känsliga för vattenerosion – eller utsatta för vinderosion. Figuren visar med skrämmande tydlighet att västra och norra Europa är förskonade från dessa naturfenomen vilka drabbar större delen av jordklotet.

Källa: Norman Hudson. Soil conservation (London 1995).

Finns i hela landet

Sveriges bördigaste jordar finns i sydvästra Skåne. De benämns den baltiska moränleran och kan lagra mycket växtnäring, är vattenhållande och har i övrigt för odling goda fysikaliska egenskaper. En skarp gräns går mot nordost till mindre bördiga jordar med ursprung från svenskt urberg. Den gränsen har skånska bönder känt till i århundraden.

Också de stora sammanhängande jordbruksområdena har

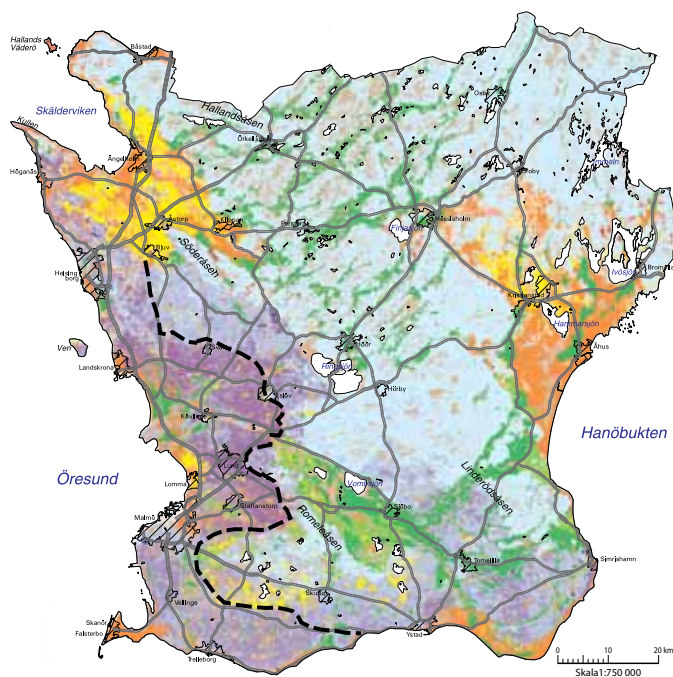
bördig åkermark, var och en på sitt sätt. Förekomst av mägergravar indikerar en kalkrik berggrund. Östgötaslätten i triangeln Motala – Linköping – Ödeshög har kalkrikt material med bra sammansättning i såväl matjord som alv. Andra kalkrika områden finns runt Siljan i Dalarna, Storsjön i Jämtland och runt Västgötabergan. God åkermark finns i hela landet.

Bäst och bördigast bebyggs

I Skåne exploateras den absolut bästa åkerjorden. Den kallas baltisk morän och ligger i SV Skåne där tätorterna obarmhärtigt breder ut sig. Den baltiska moränjorden gränsar i öster till nordostmorän som inte är lika bördig och högproduktiv. Redan idag ligger 10–15 procent av den baltiska moränjorden under asfalt och cementgrunder och ytterligare 9 000 hektar hotas av schaktmaskinerna.

Skånes jordarter

	Torv och gytja		Moränfinlera (lerhalt >25%)
	Svåmsediment		Morängrovlera (lerhalt 15–25%)
	Postglacial sand		Lerig morän (lerhalt 5–15%)
	Lera		Morän (lerhalt <5%)
	Silt		Sedimentär berggrund
	Issjösand		Urberg
	Isälvsediment		Fyllning
	Gräns mellan baltisk morän och nordostmorän		

Källa: © Sveriges Geologiska Undersökning (SGU), 2000

Gynnsamt klimat

Klimatet spelar en avgörande roll för hur produktiv och odlingsssäker åkermarken är. Sverige – och norra Europa – har gynnsamma förhållanden för ett uthålligt jordbruk jämfört med andra delar av världen. Vårt klimat erbjuder tillräckligt med vatten för odling med – i globalt perspektiv – mindre extremer av torka och skyfall. Därför har vi inga problem med försaltning och ringa problem med jorderosion, där matjorden kan blåsa bort eller spolats ut i havet.

Vinter ger pluspoäng

Minusgrader är också en pluspost för jordbruket i Sverige. De håller aggressiva skadedörare som trivs i varmare klimat i schack. Tjäle återställer och är gynnsam för markstrukturen. Den luckrar jorden och gör så att växternas rötter kan utvecklas och omges av utrymmen för luft och lagring av vatten. Sammanfattningsvis ska vi vara tacksamma för de goda åkerjordar vi har i vårt land. De bör bemötas med aktning och ödmjukhet.

Jorden lever

Ett hektar (10 000 m²) motsvarar ungefär ytan av 2 normala fotbollsplaner. I detta hektar kan man hitta:

- 1 ton daggmaskar – vikten hos 2 fullvuxna mjölkkor
- 15 ton svampar – svampar gör att det doftar "vår" om fuktig jord i april
- 7 ton bakterier – bara 1 gram jord innehåller 10 miljarder bakterier
- 500 mil daggmaskgångar – kanalerna är åkermarkens transportvägar
- 30 000 mil rötter – motsvarar 7,5 mil runt jordklotet

Slagsmål om jorden

Allt fler människor på klotet ska livnära sig på allt färre hektar god åkermark. Den ekvationen går inte ihop om vi fortsätter leva som vi gör nu. Det inser rika länder som Kina som arrenderar eller köper jord runt om i världen för att säkra upp tillgången på mat på hemmaplan. Men i Sverige bygger vi hus, vägar, köpcentra och industrier på den bästa åkerjorden utan en tanke på framtiden.

Det pågår en dragkamp om åkermarken. Den striden handlar om vad åkermarkens bäst behövs för – mat eller bebyggelse. Det är ingen ny konflikt dessvärre.

Svällande städer

Grunden ligger i att tätorter och städer ursprungligen växte till på de bästa jordarna. Människor bosatte sig där man kunde försörjas med livsmedel från det omgivande jordbruket utan att transportera maten så långt. Sedan har bebyggelse och infrastruktur brett ut sig som ett självspelande piano i takt med att produktiviteten i jordbruket har ökat. Det har lett fram till att 98 procent av

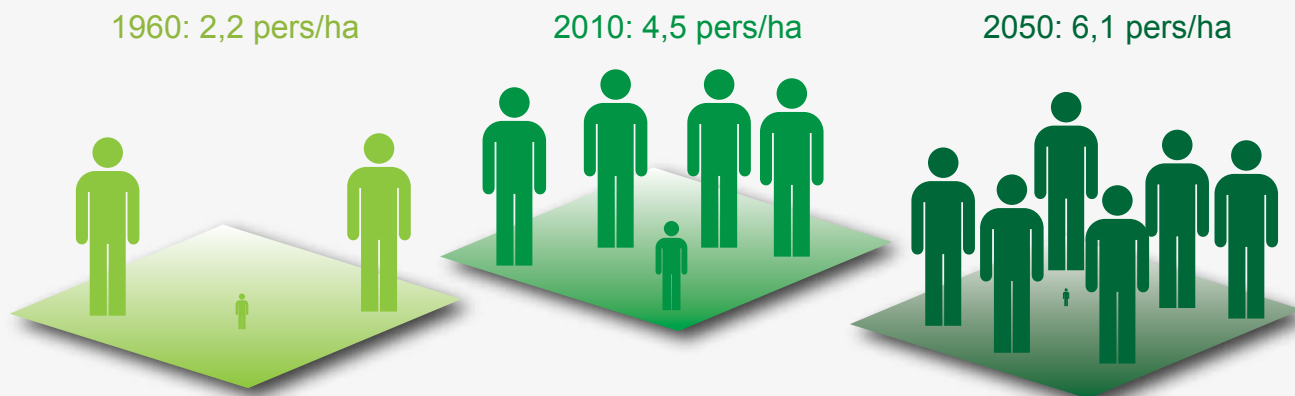
Sveriges befolkning kan ägna sig åt andra saker än att producera sin egen mat. Så länge ingen livsmedelsbrist uppstått har processen rullat på. Men hur långt som helst kan det inte gå.

Både under- och övernärda

Idag är vi ca 6,8 miljarder människor på jorden. Om en dryg generation, år 2050, beräknas vi vara över 9 miljarder som ska samsas om resurser som krymper. Av befolkningsökningen kommer sannolikt huvuddelen att bo i städer. Alla människor behöver livsmedel. Det är en fråga om solidaritet och etik att alla människor ska ha mat och vatten. Och det är en utmaning att utplåna svält och under-

Så många människor ska 1 hektar försörja

Åkermarken i världen är relativt konstant räknat i hektar även om god jord som försvinner ersätts av sämre jord från nedhuggen skog. Men vi människor blir fler och fler. Det betyder att samma hektar ska försörja fler och fler människor.

näring, klara befolknings- och konsumtionstillväxt, hindra klimatförändringar och att inte tömma naturresurser för framtida generationer. FN uppskattar att ca 1 miljard (var 6:e människa) idag lider av svält eller undernäring. Samtidigt bedöms 1,4 miljarder vara ”övernärda”. Det talar ett tydligt språk om orättvisan i fördelningen.

Fler människor på färre hektar

Fenomenet med svällande städer och krympande åkermark är inte bara svenskt. Runt om på jordklotet sker samma sak. Vi människor blir fler och fler men hektaren som ska föda oss blir färre och färre. 1960 fanns det 0,46 hektar per person. År 2010 hade siffran sjunkit till 0,22 hektar åkermark per person. Som jämförelse var matkonsumtionen i Sverige 2010 beroende av en areal om 0,39 ha per person. Och utsikterna för hur mycket åker det kommer att finnas under varje människas fötter i framtiden är inte så ljusa. År 2050 pekar siffran neråt 0,16 hektar per person. Den ekvationen går inte ihop på sikt.

Lägger vantarna på jord

Detta har många kapitalstarka länder med växande befolkningar insett. De köper eller arrenderar åkermark i ökande takt i fattigare länder för att

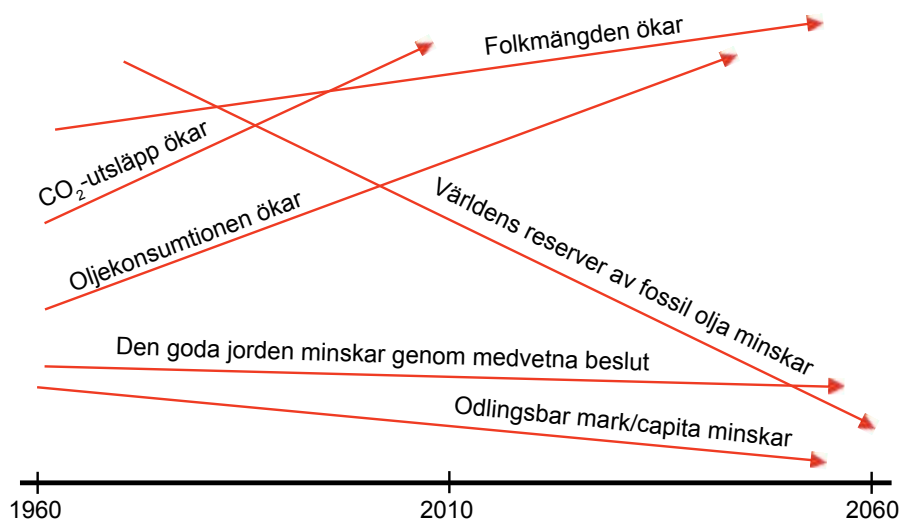
försäkra sig om mat till hungriga medborgare på hemmaplan. Fenomenet kallas ”land grabbing” på engelska. Det är ett inte helt smickrande uttryck eftersom det engelska ordet betyder att roffa åt sig. Nu ser alltså Kina, Sydkorea och många oljeproducerande arabländer om sitt hus och lägger upp strategier för livsmedelstillgång. Även svenska företag köper upp åkermark utomlands. Säljare av jorden är fattiga länder framför allt i Afrika, men även i Asien och Östeuropa.

Bästa jorden borta

Någon strid ström av kinesiska spekulanter på åkermark ser vi inte i Sverige. Hade vi sett det hade vi kanske förstått värdet av åkermarken. Det gör vi nu inte. I Skåne försvann 13 000 hektar – 10 procent – av den bästa åkermarken mellan åren 1961 och 2000. Före och efter denna tidsperiod försvann ytterligare åkermark. Ytterligare ca 9 000 hektar planeras för bebyggelse, vägar och järnvägar de närmaste 25 åren bara i Skåne och Halland. Av en ny studie framgår att 44 procent av de skånska kommunernas samlade utbyggnadsplaner planeras på åkermark. Runt många växande storstäder i Sverige är åkermarken satt under hård press. Det är inte en klok och eftertänksam strategi för den som lyfter blicken och inser vart kurvorna pekar.

Ekvationen går inte ihop

– hur planerar vi för kommande generationer?

God jord försvinner...

Jordens åkerareal är ganska konstant, ca 1 500 miljoner hektar. Problemet är att den bästa åkerjorden förstörs och ersätts av mark från stepplandskap och regnskog.

Tre talande foton

Utanför Landskrona i Skåne finns några av världens jämnaste och bästa jordar. Under 1900-talet användes de för att ta fram nya sorter av t.ex. spannmål och oljeväxter till lantbruket. Den jämna jorden var ovärderlig för ett bra förädlingsresultat. Från och med 2011 kommer jorden att täckas av asfalt och betong för ett logistikcenter. Den mellersta bilden är tagen i samma riktning som den översta bilden medan den understa bilden är tagen i motsatt riktning, dvs. mot Landskrona.

2011

2011

Att tänka på

- Utbredningen av tätorter och infrastruktur benämns internationellt "urban sprawl".
- 1000 hektar åkermark tas varje dag i anspråk för bebyggelse och vägar i Europa. På 7–8 år försvinner lika stor areal som hela Sveriges åkermark under asfalt och betong.
- Det är den bästa åkermarken som försvinner.
- 10–15 procent av den bästa åkermarken i Skåne har bebyggts sedan 1961.
- Ytterligare 9 000 hektar är i farozonen i Skåne och Halland de närmaste 25 åren.
- 44 procent av de skånska kommunernas utbyggnadsplaner ligger på åkermark.

...eller ersätts av dålig

Förlust av odlingsmark

Mellan 5 och 10 miljoner hektar åkermark försvinner årligen. Skälen är markförstöring genom ökenutbredning, försaltning, jorderosion samt exploatering för bebyggelse och vägar. Siffran ska jämföras med Sveriges åkerareal som är ca 2,6 miljoner hektar.

Försaltning och vinderosion beror på torka och jorderosion på kraftig nederbörd, ofta genom att en skyddande vegetation är borta. Exploatering drabbar oftast den bördigaste jorden runt stora städer.

Tillkomst av odlingsmark

Ca 8 miljoner hektar omvandlas årligen till åkermark från stepplandskap och regnskog. Dessa marker har i regel dålig naturlig bördighet och medför samtidigt förlust av biologisk mångfald som är oersättlig.

Regnskogen är jordens "omvända lungor" som binder koldioxid och producerar syre. När regnskog huggs ner och marken bryts frigörs enorma mängder koldioxid.

I Brasilien försvann 600 000 km² regnskog mellan 1970 och 2008, vilket utgör en minskning med 15 procent. Sveriges totala yta är ca 450 000 km².

Världen är **oljedopad**

Oljan är ett dopingpreparat som får hela jordklotet att rusa. Konsekvensen är ett förändrat klimat med extrem torka och påfrestningar på matförsörjningen som följd. Att oljan börjar sina gör också att åkermark som resurs måste värnas för produktion inte bara av mat utan också bioenergi. Att värna åkermarken är en klok försiktighetsstrategi.

Den industriella revolutionen och samhällets utveckling de senaste 100–200 åren bygger på användning av fossila bränslen. Först kom kolet och sedan avlöste oljan som drivmotor i den ekonomiska expansionen. Föreställ dig en motorväg i rusningstrafik. Den dag oljefälten sinar blir det snabbt tomt i tankarna och glest mellan fordonen. Utan fossil olja kommer inte bara trafiken att tvärbromsa – hela västvärlden stannar upp. Vår tillvaro är oljedopad 24 timmar per dygn.

Mycket diesel per hektar

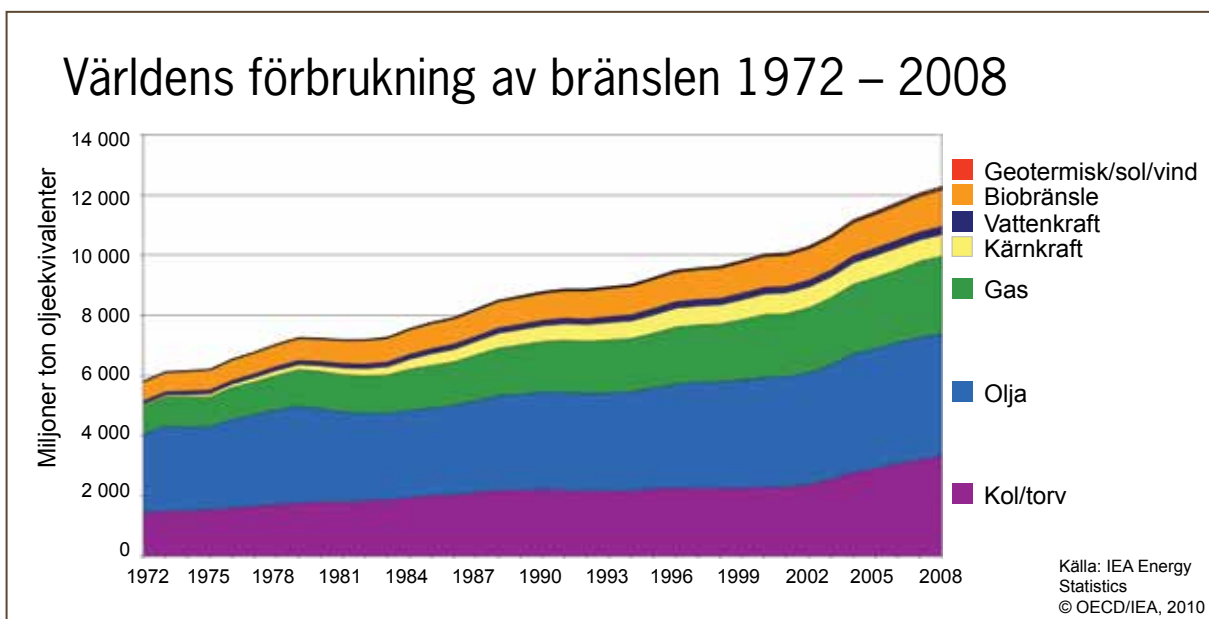
Dagens jordbruk är inte annorlunda än samhället i övrigt. Det behövs drivmedel till traktorer och plogen går tungt. Dieselförbrukningen landar kring 80 liter på ett normalt hektar svensk åker med höstvetete om man räknar med allt från stubbearbetning före plöjning till tröskan som ska skörda det blivande mjölet. Den energin räcker till 200 mil på landsväg för en modernare snål dieselbil.

Kväve kostar energi

Drivmedel står för ca en fjärdedel av det svenska jordbrukets energiförbrukning. Men den största posten är faktiskt energin som går åt till produktion av mineralgödselkväve som står för en tredjedel. För att binda kvävet i luften går det åt motsvarande 1,3 liter olja per kg kväve. Det betyder att oljan som går åt till att tillverka mineralgödselkvävet på ett hektar höstvetete motsvarar ca 200 liter olja. Det kan låta som om odling på åkermark är en dålig affär rent energimässigt, men så är inte fallet. Den energi som produceras på ett hektar åker med svenskt höstvetete är 5 till 10 gånger större än den som satsas. Likväl är energiinsatsen hög och jordbrukets beroende av fossil energi ett känsligt kapitel.

Oljan i utförsbacke

Oljan kommer nämligen att sina. PeakOil har på senare år blivit ett begrepp som allt oftare hörs i debatten. Det är den punkt när oljeproduk-

Världen konsumerade 2007 hela 11 665 miljoner ton oljeekvivalenter, ett mått baserat på energiinnehållet i genomsnittlig råolja. Mängden motsvarade 1819 kilo per person på jordklotet. Men fördelningen är ojämn. I oljeproducerande Qatar vid Persiska viken förbrukade man per person 130 gånger mer olja än vad man gjorde i Eritrea i östra Afrika. Själva förbrukade vi i Sverige 37 gånger mer än i Eritrea.

Sedan 1983 ökar förbrukningen i en tämligen rakt stigande linje, men produktionen håller inte jämna steg utan planar ut sedan 2005. Gapet mellan efterfrågan och utbud kommer att öka med tiden.

>> tionen inte längre ökar. Den punkt då de resterande oljereserverna är mindre än de som redan pumpats upp. Trots ökad efterfrågan har världens oljeproduktion sedan 2005 planat ut. Resultatet har blivit ökad konkurrens om oljan – och stigande pris. När oljedropparna blir för dyra för att användas till att tillverka minergödselkväve, sjunker avkastningen per hektar drastiskt med kanske 30–50 procent. Det blir i stället nödvändigt att fånga kväve i luften med hjälp av kvävefixerande baljväxter som leder oss in på ett växelbruk med vall. Då behövs återigen varje hektar för att förse oss med mat, men också för att producera bioenergi som kan ta över stafettpipen från oljan.

Torka frestar skördarna

Det finns även andra skäl till att vara rädd om åkermarken. Den fossila energi-boomen de senaste 50 åren är en flyktig parentes i jordklotets historia som sträcker sig ca 4 600 000 000 år tillbaka i tiden. Konsekvenserna av parentesen kan däremot bli

förödande för lång tid framöver. De allra flesta klimatforskare är eniga om att förbränningen av fossil energi ligger bakom de dramatiska förändringarna i klimatet. Varningsklockorna är många och beskriver extrema temperaturer, smältande glaciärer, torka och skyfall. För jordbruket och matförsörjningen innebär det stora påfrestningar. I ett sådant läge kommer varje hektar åkermark att behövas och vara en värdefull resurs. Men en sådan resurs kan marken bara vara om den inte ligger begravd under asfalt och betong.

Dubbla Sveriges åkerareal till diesel

I Sverige förbrukas ca 45 TWh diesel per år. Den kan ersättas av rapsolja som bearbetad kan användas direkt i dieselmotorer. Men om all rapsolja skulle framställas av höstraps odlad i Sverige skulle dubbla Sveriges åkerareal behöva täckas av gula rapsfält. Vackert men helt orealistiskt. Det säger en del om vårt oljeberoende.
Räkneexemplet från AgrD Bengt Bodin, SLU.

Energi & Olja

- Världens energikonsumtion väntas stiga med 40 procent till 2030.
- Världens oljeproduktion ökar inte längre utan planar ut sedan 2005 – PeakOil är passerad tror många bedömare.
- Drygt 80 procent av den totala energikonsumtionen består av fossila bränslen.
- Ungefär 20 procent av världens totala energikonsumtion går till livsmedelsförsörjning.

Åker & Energi

I höstvete som fångar in solljus på ett hektar svensk åkermark samlas 5–10 gånger mer energi än vad som satsas. Icke desto mindre förbrukas ca 80 liter diesel per hektar till drivmedel vilket sätter fingret på en öm punkt – jordbrukets och samhällets beroende av olja.

Import – en *riskabel* lösning

I Sverige är nästan hälften av matkorgen importerad. Men import är en osäker lösning med kraftiga prissvängningar på råvaror. Ingen kan med säkerhet sia om världens framtida livsmedelsförsörjning och i det perspektivet kan egen åkermark vara bra att ha.

Den svenska jordbruksarealen nådde ett maximum på 3,8 miljoner hektar år 1919. Det var första året med fred efter första världskriget. I färskt minne fanns ransonering och livsmedelsbrist. Hungern som slet i de fattigas tarmar ledde till kravaller och militära insatser. Svält är en stark drivkraft och just svält var den tändande gnistan i hungermarscher och upplopp. Import av mat var det inte tal om för utanför den svenska kusten lurade tyska u-båtar.

Åker planterad med skog

Under andra världskriget var matsituationen mycket bättre trots avspärrningar. Sverige var självförsörjande och åkerarealen ganska oförändrad. Men efter andra världskriget försvann 0,5 miljoner hektar ”olönsam” åker med dålig bördighet i skogs- och mellanbygder. Åkern planterades med skog. På kvarvarande areal förbättrades dock produktiviteten genom diesel och mekanisering, mineralgödsel och bekämpningsmedel. Det gav högre skördar som höll jämna steg med behoven av mat.

Sojabönor blir fläskkötlett

I dag är Sveriges jordbruksareal ca 2,6 miljoner hektar. Med 9,4 miljoner invånare blir det 0,28 hektar per person. Men vår matkonsumtion i Sverige är beroende av en jordbruksareal om 3,7 miljoner hektar, eller 0,39 hektar per person. Skillnaden utgör den åker som Sverige tar i anspråk utomlands p.g.a. importen av livsmedel och insatsmedel. Dessa 1,1 miljon hektar kallas

skuggareal. Ett handgripligt exempel är de sojabönor som importeras från Sydamerika som blir foder till svenska grisar för att slutligen landa som fläskkötlett på Svenssons köksbord.

50 procent självförsörjning

Graden av självförsörjning har successivt sjunkit under de senaste 50 åren, men sedan 1990 har minskningen varit mycket kraftig. Parallellt har både skuggarealen och importen av mat ökat dramatiskt. Snart importerar vi 50 procent av all

mat vi äter i Sverige och producerar bara de andra 50 procenten själva. I ett EU-perspektiv är det extremt och faktum är att Sverige har den lägsta självförsörjningsgraden av livsmedel inom EU och därmed högst import. Sveriges befolkning ökar. Den svenska åkerarealen krymper. Med andra ord: fler personer skall livnära sig på mindre

areal. Ska vi importera från en hungrande värld eller producera mat på egen areal?

Torka och översvämning

Import är alltså ingen förnuftig lösning i ett globalt perspektiv. Maten behövs ofta bäst där den produceras och transporter förorenar. Det tyngsta skälet till att producera sin egen mat är dock säkerhet. Livsmedelssituationen i världen hänger idag på en skör tråd. Den är kraftigt beroende av vatten, väder och klimatförändringar. Stora åkerarealer kan ett och samma år drabbas både av ihållande torka och kraftig nederbörd. År 2010 totalförstördes grödorna genom torka och bränder

Disken ekar tom. Scenariot är högst relevant vid utbliven import av livsmedel.

Världens livsmedelsförsörjning måste kopplas ihop med:

- Befolkningsutvecklingen
- Oljan – fossila bränslen
- Klimatförändringar och vattentillgång
- Nedhuggning av regnskog
- Spekulationer i livsmedel
- Olika länders strategier för livsmedelssäkerhet
- Livsmedel som politisk handelsvara

>>

på över 10 miljoner hektar i Ryssland samtidigt som åkrarna svämmade över i Pakistan. Då studsade priset på vete upp med 50 procent på några veckor på världens spannmålsbörser.

Samma mönster tillbaka

Samma prisstegring såg vi 2008 trots att det egentligen inte rädde brist på spannmål. I stället var det nervösa råvaruhandlare, stigande oljepriser samt konkurrens om åkerareal mellan biobränslen och livsmedel som drev upp spannmålspriset. Och 2008, liksom under första världskriget, medförde matbrist och höga priser kravaller på gator bland fattiga med tomma magar. Historien går igen.

Blicka 7 generationer framåt

Exemplen 2008 och 2010 visar att förhållandena snabbt kan ändras. Ingen kan idag säga hur den globala livsmedelssituationen ser ut om 100 år – inte ens om 10 år. Men alla människor som finns i världen om 1 000 år ska försörjas med livsmedel från samma jordklot som idag. Vi har ett ansvar att tänka till och inte leva som om vi var den sista generationen på jordklotet. Tvärtom borde vi ha indianernas utblick och fundera över konsekvenserna av vårt handlande sju generationer framåt. I det perspektivet kan åkermark vara väldigt bra att ha.

Halva dagens rätt är blågul

Sveriges självförsörjningsgrad av olika livsmedel sjönk mellan åren 1990 och 2010. Under 20-årsperioden ökade importen och det gör att maten vi äter blir mindre och mindre svensk. Bara ena halvan av dagens rätt går i blågula färger. Vid jämförelse med andra EU-länder är Sverige en udda fågel med lägst självförsörjningsgrad av livsmedel inom EU-27.

Livsmedel	Bröd, mjöl gryn	Kött och köttvaror	Mjölk, ost ägg	Frukt	Grönsaker
Importandel %	23	40	24	93	67

Importens andel av matkorgen (i kronor) är minst 45 %.
Tabellen är baserad på statistik från 2008.

Åkermark är rättslös

Åkermark har ett uselt lagligt skydd. Ansvar vilar på kommuner som bjuder över varandra för att locka till sig etableringar. Bypolitiken drabbar åkermarken som göms under asfalt och betong. Regional samordning måste till och åkermarkens status måste lyftas till ett riksintresse.

Åkermark saknar idag ett verksamt lagligt skydd mot exploatering. Ett antal lagparagrafer samt miljömålskrivningar anger hur åkermark betraktas. Läs lagtexterna med våra kommentarer i faktarutan nedan. Där framgår att i ord tycks åkermarken ha ett visst skydd. Men i handling är det skralt med hur man värnar åkermarken. Det grundläggande ansvaret vilar på kommunerna genom Plan- och Bygglagen (PBL). Det är alltså på kommunal nivå som planläggning och avvägningar med ansvar och omdöme ska ske. Men så är inte alltid fallet.

Lyft blicken bortom byn

Exploateringstrycket på åkermark ökar eftersom varje kommun planerar för sig. Den planeringen sker ofta i konkurrens med grannarna. Alla kommuner vill växa, dra till sig etableringar som sedan

genererar arbeten samt fler boende. Den positiva spiralen är grunden i kommunal tillväxt. Men för åkermarken är det en negativ spiral. Därför skulle en samverkan mellan kommuner eller samordning på regional nivå göra att intentionerna i lagarna bättre skulle uppnås. Frågan behöver lyftas till en högre beslutsnivå än den kommunala. Att lyfta blicken och bryta bypolitiken skulle rädda värdefull åkermark.

Uddlösa lagar

Lagarna har aldrig i praktiken hindrat en kommun från att exploatera åkermark. Inget kan stoppa en kommun eftersom ett s.k. kommunalt planmonopol råder. Inte ens staten kan stoppa genom veto. Staten – genom länsstyrelserna – har ingen rätt att gripa in enbart av skälet att det är åkermark som hotas. Markägare ska rapportera till länsstyrelsen

Så lyder lagarna

Grundansvaret för åkermark vilar på kommunerna genom Plan- och Bygglagen (PBL). I 1 kapitlet 2 § i PBL deklaras att: "Det är en kommunal angelägenhet att planlägga användning av mark och vatten."

Exempel 1

Vår kommentar: Framtiden för mark och vatten är för viktig för att enbart vara en kommunal angelägenhet. Den frågan bör lyftas upp över kommunal bypolitik.

PBL 2 kap. 1 § samt i miljöbalken (MB) 3 kap 1 § står med samma lydelse: "Mark- och vattenområden skall användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge samt föreliggande behov. Företråde skall ges sådan användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning."

Exempel 2

Vår kommentar: En god hushållning borde innebära att ju värdefullare jordbruksmarken är för livsmedelsproduktion, desto större hänsyn borde tas för sådan användning. Men det är svårt att hitta någon sådan hänsyn när den bästa åkermarken exploateras.

I MB 3 kap. 4 § anges att: "Jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk."

Exempel 3

Vår kommentar: Det finns i allmänhet alternativa lokaliseringar – bara uppmärksamheten riktas åt det hållet. Det perspektivet bör gälla i allmänhet och i synnerhet om kommunen vill leva upp till benämningen ekokommun.

Lösningen – Den Goda Jorden anser att:

- Expansion måste samordnas regionalt – inte kommunalt
- Annan mark måste prioriteras för utbyggnad – bygg inte på åkermark
- Åkermarkens lagliga skydd måste förstärkas – inför statligt veto
- Åkermarkens status ska lyftas – klassa åker som riksintresse

>> när åkermark tas ur produktion. I samband med att kommunala översiktsplaner upprättas deltar länsstyrelsen i remissbehandlingen. De kan då påpeka, men har ingen möjlighet att kräva. Om planerna berör utpekade riksintressen, arkeologiska eller natur- och kulturmiljöer, kan dock länsstyrelsen ingripa. Det betyder att mark med rester av en stenåldersbosättning eller beten med en rödlistad sippa har bättre skydd än vanlig, bördig åkermark. För den åkermark som ger oss vårt dagliga bröd finns alltså inget riksintresse. I stället borde det vara en angelägenhet för alla som vill äta havregrynsgröt och smörgås till frukost.

Miljömål missar marken

Riksdagen har antagit 16 miljö kvalitetsmål för att framtida generationer ska få en acceptabel livsmiljö. Den grundläggande resursen åkermark som är basen för mänskligt liv har tyvärr blivit mycket styvmoderligt behandlad. Under miljömålet Ett rikt odlingslandskap anges att "... jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas." Innebörden av detta anges i en underpunkt: "Jorden brukas på ett sådant sätt att markens långsiktiga produktionsförmåga upprätthålls". Men om åkermark läggs under asfalt och betong lär produktionsförmågan vara borta för tid och evighet.

Bättre skydd för åkermark i grannländerna

Danmark har en åkerareal som i storlek motsvarar Sveriges och förhållanden som liknar de sydsvenska. Danskt jordbruk har dock en starkare ställning eftersom det utgör en betydande andel av näringslivet. Man delar upp landarealen i stadsbebyggelse respektive landsbygdsareal och koncentrerar bebyggelsen till stadszonerna. Det finns regionala miljöcentra som har vetorätt och kan upphäva kommuners planer om man inte tagit hänsyn till jordbruket.

Norge anser att produktion av tillräcklig och trygg mat till den egna befolkningen är en av de mest grundläggande uppgifterna i ett samhälle. Tre procent av landets yta är odlad jord, vilket ger 0,22 ha per person. Kommunerna måste dokumentera att möjligheter till förtätning är utnyttjad. Myndigheter på regional nivå har stoppat projekt där åkermark skulle byggts bort. Ett förslag till jordvarnslag har tagits fram där vissa beslut om exploatering flyttas från kommunnivå till en nivå högre upp i systemet.

△
△
Bunkeflostrand, söder om Malmö – åkermark av världsklass. Jorden har funnits där, outslitlig till vårt förfogande i tusentals år, allt sedan istiden drog sig tillbaka. Men snart kan den vara ett minne blott – kanske är det sista grödan som lantbrukaren sår.

Den Goda Jorden ideell förening bildades 2005 på initiativ av Anders Stenström, tidigare mjölnare på Berte Qvarn.

Vi förmedlar kunskap om åkermarkens stora betydelse för kommande generationers mat- och energiproduktion. Föreningen arbetar för att skydda åkermark från att bli förstörd för all framtid. Att bevara åkermarken innebär hållbar utveckling!

Stöd vårt arbete genom att bli medlem. Ju fler vi blir desto större blir våra möjligheter att påverka. Opinionsbildning och aktiviteter kostar pengar!

Vid frågor eller beställning av material kontakta föreningens kansli på Berte Museum – Livet på landet i Slöinge.

Kontakt

Den Goda Jorden ideell förening
c/o Berte Museum – Livet på landet
311 67 Slöinge
Tel. 0346-40513
info@dengodajorden.se
www.dengodajorden.se

Denna skrift är framtagen med ekonomiskt stöd från Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien. Stiftelsen Carl-Fredrik von Horns fond.

Produktion	Den Goda Jorden ideell förening, år 2011
Layout	Hans Jonsson, www.hansjonsson.se
Text	Olof Bågenholm Bengt Svensson
Text & redigering	Jens Blomquist, Agraria Ord & Jord
Foto	Hans Jonsson, sid. 2, 3, 8, 9, 13 underst, 14-15 Jens Blomquist, sid. 1, 5, 11 underst iStockphoto, sid. 9 underst, 11 överst, 12, 13 överst Staffan Erlandsson, sid. 8 överst t.v.
Illustration	Björn Rudnert, ILFT, sid. 6
Tryck	FS Grafiska AB, Malmö
ISBN	978-91-633-8167-6